TESTAMENTUL ACADEMICIANULUI GEORGE OPRESCU, ÎNTEMEIETORUL INSTITUTULUI DE ISTORIA ARTEI AL ACADEMIEI ROMÂNE

de ALIN CIUPALĂ

Abstract

The present published material completes the biography of the Romanian savant George Oprescu. The act shows us the manner in which the academician related to his work, the way in which he chose to ensure the posterity of his collections, rich library and documentary archive. The pages of his will speak to us also about a personality's generosity who proved to be until today an example of rigorousness, scientific audacity and altruism.

Keywords: George Oprescu, will, collections, assistants, Romanian Academy.

George Oprescu (1881–1969) s-a născut la Câmpulung Muscel într-o familie lipsită de avere[1], așa cum precizează și în paginile publicate în restituirea de față. Bogata activitate științifică și-a dedicat-o studiului artei și istoriei ei, iar lucrările publicate l-au impus atenției lumii academice din România și străinătate. Nu avem încă o biografie a savantului care debuta în 1931, ca profesor colaborator în cadrul Facultății de Litere a Universității din București unde organiza un curs și un seminar de istoria artei[2], desființat în urma „reformei" învățământului, aplicată de noul regim comunist. Probabil, orientarea sa homosexuală, condamnată oficial de un regim pe cât de criminal, pe atât de homofob, i-a blocat ascensiunea universitară. Cercetări viitoare vor pune în lumină mecanismele afirmării unui intelectual de certă valoare, cu vagi simpatii de stânga înainte de 1944, obligat să se adapteze, să accepte compromisuri, ideologice și nu numai, pentru a-și putea pune în practică proiectele. George Oprescu face pare dintr-o generație care a dat și alți savanți, de la George Călinescu şi Andrei Oțetea la Simion Stoilov, Octav Onicescu sau Constantin Parhon, pentru a da doar câteva nume, care au trecut dintr-o lume a libertății în una a controlului absolut, fiecare dintre ei cu dramele, renunțările și reușitele sale. Relația lor cu regimul comunist[3] trebuie analizată în nuanțele ei și în contextul unei epoci nefericite în care supraviețuirea putea fi traumatizantă.

Activitatea științifică era completată în cazul lui George Oprescu, dar și al personalităților deja amintite, de vocația organizării unor instituții. Institutul de Istoria Artei al Academiei Române[4], care astăzi îi poartă numele și pe care l-a condus între 1949 și 1969, revistele publicate în cadrul acestuia au format cercetători și au organizat un domeniu al cercetării academice. Primul director al Institutului devenea

[1] Paginile memorialistice publicate de savant nu cuprind, din păcate, decât foarte sumare date biografice. G. Oprescu, *Amintiri, evocări*, București, Editura pentru literatură, 1968. Pentru detalii biografice vezi Mircea Popescu, *Georges Opresco, fondateur de l'école roumaine d'histoire de l'art*, în „Revue Roumaine d'Histoire de l'Art. Beaux-Arts", tome XIX, 1982, p. 9–13; *Lettres de Henri Focillon à Georges Opresco*, préface, texte établi et notes par Radu Ionesco, în „Revue Roumaine d'Histoire de l'Art. Beaux-Arts", tome XXIX, 1992, p. 3–4.

[2] Idem, *Lecția de deschidere a cursului de Istoria Artei la Universitatea din București*, Cluj, Cartea Românească, 1931. La biblioteca Facultății de Istorie a universității bucureștene amintită se păstrează neinventariate și uitate, mai multe materiale didactice, în special, planșe și cărți poştale ilustrate, utilizate de George Oprescu în timpul prelegerilor sale. Puține dintre acestea au pe verso o mică ștampilă a Seminarului de Istoria Artei, ceea ce ne-a permis identificarea lor.

[3] A se vedea și Cristian Vasile, *Literatura și artele în România comunistă 1948–1953*, București, Editura Humanitas, 2010.

[4] Institutul de Istoria Artei al Academiei Române era înființat oficial în 1948, dar va începe să funcționeze la jumătatea anului 1949; „Monitorul Oficial", nr. 302 din 28 decembrie 1948, p. 10390–10400.

STUDII ŞI CERCET. IST. ART., ARTĂ PLASTICĂ, serie nouă, tom 4 (48), p. 153–158, Bucureşti, 2014

membru al Academiei Române în 1948[5] și avea să aibă un rol major în organizarea secției față de care noua instituție urma să fie subordonată.

George Oprescu

Paginile testamentului cuprind atât precizări biografice, cât și gânduri care conturează psihologia și caracterul academicianului și credem că reprezintă o sursă importantă, necesară înțelegerii personalității sale în contextul mai larg al epocii.

Din punct de vedere tehnic, se impun câteva precizări.

Transcrierea documentului a urmărit redarea cu atenție a textului original. Filele, în număr de șase, format A4, au fost redactate la mașina de scris și cuprind numeroase corecturi olografe realizate cu cerneală albastră de autor, care le-a numerotat cu atenție și a semnat în partea inferioară a fiecărei pagini, iar de câteva ori și în dreptul pasajelor modificate. Pe verso-ul paginii a treia se află un amplu text olograf, pe care l-am introdus acolo unde se impunea, conform indicației autorului. Această atenție deosebită a academicianului George Oprescu ne arată dorința sa de a formaliza, cu rigoarea care l-a caracterizat în întreaga sa operă științifică, paginile de față. Fragmentele tăiate de autor au fost păstrate și trecute între paranteze drepte. Rândurile adăugate de autor au fost marcate în text sub forma caracterelor italice. Grafia rândurilor olografe este îngrijită și clară, dar ductul este tremurat, probabil, datorită vârstei. Toate paginile au fost la un moment dat rupte și lipite cu scotch, direcția rupturii, identică în toate cazurile, indică un gest premeditat, regretat apoi și corectat prin lipire. Pe prima pagină, în colțul din dreapta sus, apare mențiunea COPIE. Aceasta, precum și existența corecturilor, ne fac să credem că ne aflăm în prezența exemplarului de lucru, proiectat, redactat, abandonat, reluat la un moment dat, mai interesant, poate, decât forma definitivă, datorită faptului că ne arată modul în care George Oprescu lucra. În plus, la sfârșitul documentului apar două date, 29 septembrie 1958 și aprilie 1962, fără indicarea zilei, în locul căreia autorul a trecut doar un semn de întrebare. Acest fapt subliniază odată în plus preocuparea academicianului în vederea asigurării viitorului

[5] Regimul comunist a reorganizat Academia Română pe baza decretului nr. 186 publicat în „Monitorul Oficial” din 13 august 1948, p. 6671. Printr-un alt decret, apărut în „Monitorul Oficial” nr. 274 din 24 noiembrie 1948, era stabilită lista noilor academicieni, printre care figura și George Oprescu.

colecțiilor și proprietăților sale. Limba în care este redactat documentul a fost actualizată tacit în funcție de regulile respectate astăzi. S-au păstrat anumite formule, sintagme, forme considerate de autor potrivite pentru a reda ideile sale. Sublinierile în textul original au fost menționate între paranteze rotunde, în formula „(subl. în text GO)". Filele, perforate în partea stângă la mijloc, semn că au fost îndosariate, sunt însoțite de o pagină verde, decolorată din cauza trecerii timpului, pe care scrie cu carioca G. OPRESCU, iar pe verso, cu cerneală albastră, apare mențiunea, într-o grafie diferită „Testamentul lui G. Oprescu"[6].

George Oprescu

ANEXĂ

Testamentul meu

Ajuns la o vârstă când pot presupune că nu mai am mult de trăit, m-am hotărât să scriu acest act, care cuprinde ultimele mele dorințe.

Viața mi-a fost, până acum, plină şi variată. Am avut ocazii multiple să călătoresc şi să studiez în cea mai mare parte a țărilor Europei, nu în fugă, ci prin şedere îndelungată în fiecare dintre ele. N-am avut nici un fel de avere părintească, dar din sumele ce primeam de la funcțiile ce îndeplineam şi, în primul rând, de la postul de secretar al Comisiei de Cooperație Intelectuală a Ligii Națiunilor, între 1923 şi 1930, am putut

[6] Documentul a fost păstrat în arhiva V. D., colaborator al lui George Oprescu, și donat Institutului de Istoria Artei al Academiei Române, printr-un gest de mare generozitate.

satisface înclinarea mea de a constitui o colecţie de opere de artă. De fiecare dată ce cumpăram un obiect interesant, un tablou, o statuie, un covor, o broderie sau o stampă, bucuria de a introduce în ţară ceva de valoare, care nu se găsea încă acolo, creştea. Aşa am putut strânge mai ales cele aproximativ [opt] *zece* mii [8 000] *10 000* de desene şi gravuri de toate felurile, care constituie principala parte a colecţiei, şi care fac din ea, în momentul de faţă, cea mai importantă colecţie grafică din ţară, nu prin numărul, ci prin calitatea şi felul de prezentare al exemplarelor.

Întors la Bucureşti, după stagiul la Geneva, am continuat să îmbogăţesc ceea ce adusesem cu mine din Elveția. S-au adăugat astfel la obiectele vechi un număr important de covoare de preț, tablouri româneşti şi străine, broderii şi obiecte de artă națională, cărți rare, *câteva importante gravuri și desene*.

Am considerat totdeauna că o asemenea colecție nu poate şi nu trebuie să rămână străină de lumea cercetătorilor de artă. Aşa am învăţat de la regretatul profesor Ion Cantacuzino, căruia îi datoresc mare parte din formația mea ca istoric de artă, ca şi de la bunul meu prieten, profesorul Henri Focillon, marele şi încercatul nostru amic. În consecință, am deschis casa şi colecțiile mele cercetătorilor, sub auspiciile Ministerului Culturii, am pus la dispoziția eventualilor vizitatori până și lucrurile cele mai delicate, adică desenele, îndeosebi când acești vizitatori erau artiști ori studenți, ori funcționari de muzeu, și când, astfel n-ar fi avut putința să vină în contact direct cu opere de artă străine autentice.

Între acestea am fost numit mai întâi membru onorific al Academiei R.P.R. reorganizate, apoi membru activ. Puțin în urmă mi s-a încredințat și postul de director al Institutului de istoria artei al Academiei. Am dobândit în chipul acesta, nu numai un rol de mare răspundere în mișcarea culturală a țării, dar și posibilități de studiu, de cercetări pe teren, de publicații, pe care nici măcar nu le-aș fi bănuit mai înainte. Și ceea ce spun despre mine, trebuie înțeles și pentru tinerii mei colaboratori, o echipă de peste treizeci de istorici de artă. Am găsit apoi, între colegii mei academicieni din secție și, în primul rînd, la Preşedintele *de atunci al* Academiei, prietenul Traian Săvulescu, o înțelegere deplină, care mi-a dat curaj și mai multă încredere în posibilitățile mele. Mi se pare deci natural, ca atunci cînd mă gândesc cum aș mai putea rămâne *util* într-un fel oarecare, [util] după moarte, să nu văd decât o singură putință de a o face: aceea de a institui Academia R.P.R. ca legatară a mea universală. Rog deci Prezidiul Academiei să primească acest legat, după moartea mea.

Doresc însă ca bunurile ce vor rămâne după mine să capete anumite destinații, și anume:

1) Casa mea din București, str. Dr. Clunet 16, va rămâne Academiei mobilată așa cum se va găsi la moartea mea, după ce se vor distrage câteva obiecte, asupra destinației cărora voi stabili la vale. Aşa cum rămâne, casa va servi apoi de casă memorială-muzeu, pentru a se arăta celor ce vor veni după noi care era mentalitatea și gustul unui colecționar român, în momentul când am format colecția mea.

[Covoarele care n-au găsit întrebuințare pe jos, în camere, pe pereți, și care sunt depuse în camera de oaspeți, nouă la număr, grupate împreună, vor intra în colecția de covoare a Muzeului de Artă al Republicii. Tot în Muzeul Republicii vor intra toate tablourile, sculpturile și obiectele de artă aplicată, care acum sunt în Muzeul Republicii, expuse sau în depozit, cu titlu de împrumut.

Mai las muzeului următoarele tablouri: Poetul meditând, de Grigorescu, lucrare din prima tinerețe, document important; Peisajul la margine de apă, de Andreescu; Natura moartă cu raci, de Steriadi; Portretul fiului artistului, de Ressu; Natura moartă cu căldăruşe, de Petraşcu; Femeia în roz, de Pallady; O vedere din București, de D. Ghiață; În grădină, de Vermont; Cele două spaniole, de Iser; Peisaj cu clădiri roșii, de St. Popescu; Natură moartă, de Arnold.

Toate aceste lucrări, cum și cele donate mai înainte de mine muzeului, chiar și cele provenite de la Muzeul Toma Stelian, ca donații ale mele, vor purta o etichetă, în care se va spune că sunt donate de mine].

Toate [celelalte] operele de artă plastică, *mobilele, faianțele și* covoarele, din listele alăturate acestui testament și formând oarecum corp cu textul lui, *și care se vor găsi în locuința mea* după ce se vor scădea cele care [au primit o altă destinație] au fost donate [Muzeului sau] executorilor mei testamentari, vor [rămâne] *fi proprietatea* Academiei, *dar* vor mobila locuința mea devenită casă memorială-muzeu și vor rămâne în ordinea în care au fost rânduite *de mine*, [în perpetuitate].

2) Las, de asemenea, Academiei casa mea din Câmpulung Muscel, str. Eremia Grigorescu nr. 30, de asemenea, mobilată, pentru a fi organizată drept casă de creație și de odihnă pentru personalul științific al Institutului de Istoria Artei al Academiei, nu mai mult decât la două persoane, în același timp. Doresc ca perechea care îngrijeşte acum casa, Vasile și Ioana Neacşu, să rămînă mai departe acolo, în condițiile în care se găsesc astăzi, față de mine. În camera din fund și în bucătărie sunt mobile ce le aparțin și care, bineînțeles, nu intră în donația mea. Aceste mobile se deosebesc de ale mele și lesne se pot separa.

Este bineînțeles că Academia va avea grija întreținerii în bună stare a acestor două imobile și a micilor grădini din jurul lor, după moartea mea. Dacă se va numi un custode, cum e *necesar* [posibil], acesta nu va

locui în casa memorială-muzeu, ci va avea numai însărcinarea, împreună cu o pereche de oameni de serviciu, care vor locui în subsolul locuinței mele, să-l întrețină în bune condiții, așa cum a fost cât am trăit eu. *Această pereche aş dori să fie Traian şi Maria, care mă îngrijesc acum.*

Colecția de circa *10 000* [8 000] (*zece* [opt] mii) de desene şi de stampe, o dăruiesc Academiei, pentru Cabinetul de Stampe al Bibliotecii. Printre acestea se găsesc aproximativ 1500 (o mie cinci sute) desene originale, unele de mari maeştri, circa 1 000 (o mie) de gravuri în culori, japoneze, peste 1 000 (o mie) de litografii de Daumier, unele în exemplare splendide, gravuri de Dürer, de Rembrandt, de mari artişti francezi. Valoarea lor este azi de multe milioane de lei. Din acestea am donat până acum *efectiv* Academiei circa 3 000 piese *şi voi continua să-i mai donez efectiv, chiar de acum, adică înainte de moartea mea*.

Din cele zece mii de opere grafice, care toate aparțin Academiei, adică de fapt Cabinetului de Stampe, voi alege o parte, aproximativ 1 200 piese, care să fie rânduită, nu în dulapurile Cabinetului de Stampe, ci în casa memorială-muzeu, nu numai pentru ca, împreună cu celelalte opere de artă să-i păstreze menirea, dar şi pentru a arăta vizitatorilor eventuali cum îmi petreceam timpul şi care era activitatea mea principală de cercetător. Acelaşi lucru hotărăsc să se facă şi pentru unele cărți de valoare care, în mic număr, vor fi dispuse în dulapurile în care se găsesc acum, ca într-un fel de expoziție a cărții şi pentru a nu oferi ochilor vizitatorilor dulapuri mai mult goale ori pline de obiecte neînsemnate, □n viitor.

Vizitarea casei se va face, ca şi până acum, cu autorizația administratorului, de acum înainte, duminica şi sărbătorile, după masa de la 15–17; obiectele nu se vor putea scoate spre a fi examinate de aproape de vizitatori, şi nici gravurile, decât numai cu totul excepțional, pentru un vizitator cu adevărat interesant. Ele nu se vor împrumuta pentru expoziții, decât cu asentimentul executorilor testamentari, care vor fi totdeauna consultați în împrejurări importante.

De asemenea, mai dăruiesc Cabinetului de Stampe al Academiei circa 1 000 (o mie) de volume prețioase, ediții princeps, ediții ilustrate de mari desenatori, incunabule, cărți cu dedicații de la autori renumiți, legături rare etc. Ele se găsesc în biblioteca mea de jos (subl. În text GO) lângă fereastra din dreapta şi în camera mea de lucru (subl. În text GO), de la etaj, la spatele biroului. Este posibil ca unele din aceste volume să fie mai potrivite pentru rezerva Bibliotecii Academiei, decât pentru Cabinetul de Stampe. Las la aprecierea executorilor mei testamentari împărțirea volumelor între cele două secții ale Bibliotecii.

Este însă bineînțeles că aceste volume vor părăsi loucința mea, numai după ce se vor scoate cele de care vorbesc mai sus, care rămân să constituie acea expoziție a cărții, care va fi expusă în cele două dulapuri cu geam mai sus amintite. [Este însă indispensabil] Aceste cărți rare *vor fi* [să fie] păstrate în cele mai bune condiții şi comunicate numai lectorilor care în adevăr au nevoie să le consulte, *iar cele din casa memorială nimănui*.

Toate cărțile de istoria artei, studiile şi cataloagele, peste 3 000 (trei mii) de volumne, care se găsesc la etaj, în biroul meu, în cămara de la primul etaj, în biblioteca din camera de oaspeți şi în dulapurile deschise din biblioteca de la parter, rog să fie date bibliotecii Institutului de Istoria Artei al Academiei, ca să servească ca instrument de lucru cercetătorilor. *Ele vor constitui tot avutul Academiei, instalat însă în Institut*. Dacă în aceste rafturi se mai găsesc şi alte volume – şi ele se găsesc – de literatură sau de orice altfel, fără raport cu istoria artei, ele vor rămâne în casa memorială, în polițele respective, pentru mobilarea dulapurilor din bibliotecă.

Toate tablourile şi statuile ce posed, ca şi obiectele de artă, *în afară de cele destinate executorilor testamentari* [în afara de cele mai sus destinate Muzeului Republicii sau executorilor testamentari], le las Academiei, ca să mobileze mai departe casa din Bucureşti şi pe cea din Câmpulung. Ele vor rămâne în clădirile respective, la Bucureşti şi la Câmpulung şi, sub nicun motiv, nu vor putea fi transportate într-un alt local al Academiei şi nici schimbate, [fără un motiv serios] din locul unde se vor găsi la moartea mea. Între alte îndatoriri ce incumbă executorilor testamentari care sunt tineri, va fi şi aceea de a veghea în anii următori la îndeplinirea acestor ultime dorințe.

Hainele, încălțămintea şi rufele mele de corp se vor împărți între bărbații de serviciu [din fostele mele locuințe, de la Muzeul Republicii], ai Institutului de Istoria Artei [sau ai mei personali, din Bucureşti sau din Câmpulung]. Celelalte rufe, batiste, ciorapi, rufe de pat, de masă, care se vor găsi în dulapurile de la etaj, revin lui Radu Ionescu, care s-a devotat mie cu totul în ultimii ani şi mi-a fost de un mare ajutor. Nepot al celui mai bun prieten al meu, profesorul C. Ionescu-Mihăieşti, îl cunosc de mic copil şi, în ceea ce priveşte formația lui intelectuală, cred că în mare parte mi-o datorește mie. Lui îi las şi toată argintăria din dulapul din biroul meu, ceasornicele mele, printre care unul de aur, fabricat de Patek şi dăruit mie de Titulescu, *cum şi blana şi paltoanele mele*.

Testez executorilor mei testamentari, la fiecare, câte [cincispre]zece mii de lei, din banii depuși la C.E.C. Cu restul banilor, *se va publica un catalog al casei memoriale muzeu redactat în bune condiții științifice de Radu Ionescu* [dacă mai rămân, se vor face reparațiile necesare la casă, dacă sunt necesare] și se vor cumpăra eventual, în numele meu, obiecte de artă ori tablouri pentru Muzeul Republicii, după ce se vor da zece mii de lei soților Cora, dacă mai sunt în serviciul meu, cum cred, la moartea mea.

Numesc executori testamentari pe elevii, colaboratorii și prietenii mei: Mircea Popescu, Paul Petrescu și doctorul Ștefan Berceanu. Ei vor fi ajutați în îndeplinirea rolului lor de un funcționar al Academiei, poate, din serviciul juridic, desemnat de Prezidiul Academiei, funcționar care, la moartea mea, va primi și el [cincisprezece]zece mii de lei. *Poate tov. Toma Ionescu ar putea îndeplini acest rol*.

Executorii mei testamentari vor avea dreptul, după moartea mea, să-și aleagă fiecare, ca amintire, un tablou, desemnat ca atare în lista ce însoțește acest testament. Prin executori testamentari înțeleg cei trei prieteni, mai sus numiți.

Dispun ca trupul meu să fie incinerat, cât se poate de simplu, fără flori și coroane, și fără discursuri.

Pun însă două condiții acestui testament *redactat* în favoarea Academiei, *condiții* pe care doresc ca ea să le îndeplinească, căci mi se par ușor de îndeplinit:

1) Ca Radu Ionescu să fie numit custode al muzeului-casă memorială ce va rămâne după mine și care va intra în proprietatea Academiei, el fiind plătit lunar cu o sumă convenabilă, pe care o va fixa Academia.

2) Ca cele două perechi care m-au servit cu credință la București și Câmpulung: Traian și Maria Cora (la București); Vasile și Leana Neacșu (la Câmpulung) să continue a locui mai departe în imobile, în condițiile de pînă acum, cei de la Câmplung primind locuință și plătindu-li-se impozitele, făcându-se reparațiile și îngrijirile necesare casei; cei din București, primind leafă ca și până acum. Consider că ei știu cum să îngrijească obiectele a căror valoare o cunosc, ei sunt cei mai potriviți gardieni.

Acest testament, scris și subscris de mine, este făcut în București, azi [29 septembrie 1958]*? Aprilie 1962*.

G. Oprescu

Anexez listele aproape complete a tablourilor și covoarelor ce se găsesc azi în casa mea din București[7].

[Codicil

S-ar putea ca după o trecere de 25 (douăzeci și cinci) de ani, după moartea mea, tablourile din casa memorială să sufere schimbări din pricina timpului, schimbări inevitabile la picturi de oarece vechime. Pentru a evita pierderea acestor mari valori internaționale, las ca sarcină Academiei, proprietara casei memoriale, să invite Muzeul Republicii, sau cum se va numi atunci această instituție, să aleagă și să preia aceste obiecte de artă plastică, pe care le va aprecia ca mai valoroase și necesare completării colecțiilor sale.

București, 6 ianuarie 1962]

G. Oprescu

N.B. Mulțumim Secției de Stampe a Bibliotecii Academiei Române pentru generozitatea cu care ne-a pus la dispoziție fotografiile ce ilustrează aceste pagini.

[7] Aceste liste nu s-au păstrat ca anexe la prezentul document.